

5. Horetskyi P.Y., Buriachok A.A., Hnatiuk H.M. and Shvydka N.I. (1971), *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Ukrainian Dictionary], Vol. 2: H – G, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
6. Horetskyi P.Y., Buriachok A.A., Hnatiuk H.M. and Shvydka N.I. (1974), *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Ukrainian Dictionary], Vol. 2: N – O, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
7. Ivchenko A.O. (2004), *Tlumachnyi slovnnyk ukrainskoi movy* [Modern Ukrainian Dictionary], Folio, Kharkiv, Ukraine.
8. Gubskiy E.F., Korableva H.V. and Lutchenko V.A. (2006), *Filosofskiy yentsyklopedychnyi slovar* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy], INFRA-M, Moscow, Russia.
9. Tard G. (2004), *Prestupnik i prestuplenie. Sravnitelnaia prestupnost. Prestuplenia tolpy* [Criminal and crime. Comparative crime. Mob crimes], INFRA-M, Moscow, Russia.
10. Dostoevskiy F.M. (2012), *Prestuplenie i nakazanie* [Crime and Punishment], ООО «Клуб Семейного Досуга», Kharkiv, Ukraine.
11. (2001), “Criminal Code of Ukraine”: Law of Ukraine on 05.04.2001 № 2341-III, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 25–26, art. 131.
12. (1993), “On Promotion of Social Formation and Development of Ukrainian Youth”: Law of Ukraine on 05.02.1993 № 2998-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 16, art. 167.

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-3-15>

УДК 343.22:343.91:343.95:351.74

ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАСАДА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сінельнік Р.В., к.ю.н., доцент

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
adv_rvs@rambler.ru*

У статті обґрунтовується поєднання правової та психологічної наук. Проаналізовано необхідність володіння працівниками правоохоронних органів спеціальними знаннями в галузі правової психології, її значення в проведенні досудового розслідування й подальшого судового розгляду. Досліджено етапи вивчення психологічної характеристики особистості злочинця, зокрема, у процесі формування свідчень під час проведення допиту злочинця та інших учасників кримінального провадження. Наголошується на важливості дослідження проблем, пов'язаних із закономірностями психіки у сфері права.

Ключові слова: особистість злочинця, працівник правоохоронних органів, слідчий, правова психологія, слідчі дії, допит, свідчення.

STUDY OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONALITY OF THE OFFENDER AS AS FUNDAMENTAL FORM OF EMPLOYEE ACTIVITY LAW-ENFORCEMENT AGENCIES

Sinielnik R.V.

*Zaporizhzhya National University, str. Zukovsky, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
adv_rvs@rambler.ru*

The article substantiates the combination of legal and psychological sciences. The necessity of knowledge of law enforcement bodies by special knowledge in the field of legal psychology, its importance in the conduct of pre-trial investigation and further judicial review is analyzed. The stages of studying the psychological characteristics of the personality of the offender, in particular, during the process of

forming testimony during the interrogation of the offender and other participants in the criminal proceedings, were investigated. It is emphasized on the importance of studying problems related to the laws of the psyche in the field of law.

In drawing up a portrait of the suspect is extremely important clarification of the mental processes that form the unlawful conduct, distorted perception and interpretation of certain facts and circumstances, cause-effect relationships between individual qualities and their manifestation in certain circumstances. Interrogation can be considered a specific form of psychological communication with the investigator, prosecutor or counsel. During which the following questions are examined: psychological process of formation of testimonies; the problem of the admissibility of psychological influence on the person being questioned; the nature of psychological contact with the interrogator as a prerequisite for obtaining evidence. Psychological processes of the person of the offender during the formation of testimonies can be divided into persistent formations of the psyche, which differ in time content, intensity. Traditionally, interrogation involves the following stages: 1) establishing psychological contact with the interrogator; 2) free report of the interrogator; 3) statement of questions to the interrogator; 4) acquainting the interviewee with the protocol and audio video interrogation.

The article distinguishes the following stages of classification of the formation of testimony: 1) sensation; 2) perception; 3) use of the perceived in their further actions and experiences; 4) assessment of the perceived from the point of view of his own morality and justice; 5) memorization; 6) determining the interrogated plan for conducting a future interrogation; 7) establishing contact with the interrogator; 8) obtaining a mental task; 9) memories; 10) carrying out memories under the influence of the investigator; 11) change of previously accepted volitional decisions under the influence of the investigator; 12) playback.

The timely attention of the law enforcement officer to insignificant, even at first glance, manifestations of psychic deviations from a person suspected of committing a crime is extremely important at the stage of identifying the circumstances to be proved in the criminal proceedings regarding:

- 1) the guilt of the accused in committing a criminal offense,
- 2) the form of guilt of the accused,
- 3) his motive and purpose of committing a criminal offense;
- 4) the type and extent of the damage caused by a criminal offense;
- 5) the circumstances characterizing the person of the accused;
- 6) circumstances that affect the degree of severity of a criminal offense committed;
- 7) circumstances that aggravate or mitigate the punishment;
- 8) circumstances that exclude criminal liability or are the grounds for the closure of criminal proceedings;
- 9) circumstances that justify the release of criminal liability or punishment.

Therefore, considering legal psychology as a science engaged in the study of the formation of psychological activity of potential criminals, the analysis of the factors of committing offenses, the problem of proof in the criminal process, it should be considered a basic discipline in the preparation of future employees of the judicial and law enforcement agencies, their retraining and qualification development. It will help to form a highly professional staffing that gains professional skills, will form the necessary personal qualities, protect from the negative influence and from the deformation of the lawyer's awareness of the lawyer. After all, the successful conduct of investigative (search) actions is the key to a successful outcome in the fight against crime, which is one of the most important tasks of law enforcement agencies.

Key words: personality of the offender, law enforcement officer, investigator, legal psychology, investigative actions, interrogation, testimony.

Успішне проведення слідчих дій і їх результат у кримінальному судочинстві залежить від ефективної діяльності працівників правоохоронних органів під час досудового розслідування. Не менш важливими є знання та навички судді, який розглядає кримінальне провадження. Завдання й питання, що постають перед слідчими та оперативними працівниками, прокурорами й суддями, потребують не лише досконалих знань у галузі кримінального права та процесу, юридичної культури, життєвого досвіду, а й значних напрацювань і вмій у практичній психології.

Вітчизняна слідча та судова практика в боротьбі із злочинністю вимагає комплексного підходу, що ґрунтується на застосуванні спеціальних знань правової психології, які мають вагоме значення в криміналістиці, особливо у виявленні особи, яка вчинила злочин. Аналіз способів і методів розслідування злочинів, а саме їх значення, під час вивчення психологічної особистості злочинця є головною метою статті.

Такі вчені-криміналісти, як Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, М.П. Яблоков, Т.В. Авер'янова, В.Ю. Шепітько, П.Д. Біленчук, В.Г. Лукашевич та інші, у працях приділяли чимало уваги криміналістичному дослідженню особи злочинця.

Відомими фундаторами, які дали розвиток правовій психології як науці, були такі видатні фізіологи та психологи, як І.М. Сеченов, В.М. Бехтерев, І.П. Павлов, В.П. Сербський та інші. Проблеми психопатології осіб, що вчиняють злочин, досліджувались в Українському інституті під керівництвом К.К. Платонова. Подальшими дослідженнями в галузі кримінальної психології займалися А.В. Дулов, Б.Я. Петелін, судової психології – О.Р. Ратінов, В.Л. Васильєв, Ф.В. Глазирін, Д.П. Котов, М.І. Єнікєєв, Г.Г. Шиханцов, правової психології – М.І. Порубов, Г.Г. Шиханцов, В.Е. Коновалова, І. Кертес, М.В. Костицький.

Кримінально-правова наука без дослідження психічного ставлення суб'єкта злочину до своїх дій і їх наслідків не може ставити питання про притягнення до кримінальної відповідальності. Відомий учений у галузі кримінальної психології О.Р. Ратінов у працях наголошував, що вчення про вину є психологічною проблемою: у покаранні як карна, так і виховна, виправна функції так само мають важливий психологічний аспект. У науці кримінального процесу (особливо в теорії судових доказів) багато питань можуть бути вдало вирішені лише із залученням даних психології. Варто погодитися з його думкою, що тактичні методи криміналістики майже повністю базуються на даних психології [7, с. 4–5].

Варто розрізняти поняття правової психології, кримінальної психології та судової психології. Правова психологія – це наука, що вивчає закономірності людської психіки у сфері правоохоронної діяльності. У правовій психології, виходячи з характеру досліджуваних нею закономірностей як відносно самостійних, виділяють три основні галузі: кримінальну, судову, виконавчо-трудова. Детально розглянемо кримінальну та судову. Отже, кримінальна психологія вивчає: 1) психічні закономірності, пов'язані з формуванням антисоціальних установок, мотивів учинення злочину та протиправних діянь, поведінкою осіб, яка характеризується делінквентністю; 2) психологію формування груп правопорушників, роль певних обставин і факторів, що сприяють їх появі; 3) форми та способи діяльності, спрямованої на запобігання антисоціальним тенденціям, виявлення причин та умов, які в психологічному плані сприяють формуванню антигромадських установок і їх проявів, розробляють заходи запобігання та профілактики. Судова психологія як предмет дослідження включає проблематику, яка стосується психологічної характеристики прав: охоронної діяльності, пізнавальних процесів, пов'язаних із доказуванням, психологічних основ провадження окремих процесуальних дій, а також аналізу психологічного напрямку формування внутрішнього переконання. До предмета судової психології належить також вирішення комплексу питань, які характеризують психологічний аспект профілактичної діяльності у сфері судочинства [4, с. 5].

Виконуючи свої професійні обов'язки, слідчий, оперуповноважений, прокурор, суддя, захисник діють згідно із завданнями кримінального провадження. Положення статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) чітко їх визначають. Так, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому

процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [5].

Кримінальне провадження базується на загальних засадах, відповідно до ч. 1 ст. 7 КПК, до них належать верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості й забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття і право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження [5].

Дослідження психології злочинця має відповідати вищезазначеним засадам, забезпечуючи проведення досудового розслідування та подальшого судового розгляду справи, по-перше, з метою встановлення істини й винесення справедливого вироку, по-друге, формуванням нових криміналістичних методик проведення слідчих дій, що в майбутньому дасть змогу внести відповідні законодавчі зміни в профільні нормативно-правові акти.

Слідчому, прокурору, судді – будь-якому працівнику відповідних структур – у своїй професійній діяльності не обійтись без аналізу специфічних особливостей справи, відмінностей показань учасників процесу, беззаперечності доказів, достовірності мотивів тощо. Успішне вирішення цих завдань можливо лише в поєднанні правової та психологічної наук. Система знань правової психології дасть юристу змогу поглиблено дослідити проблеми, пов'язані із закономірностями психіки у сфері права. Цей факт не викликає сумнівів, оскільки психічні явища є наслідком порушень правових приписів, специфіки їх використання в умовах правового регулювання, використання їх у різноманітних сторонах людської діяльності й ситуаціях, які змушують застосовувати норми права [4, с. 9].

Розслідуючи злочин, слідчий проводить аналіз і синтез подій, це дає йому встановити причини та наслідки, тотожність і відмінність діянь особи, яка, ймовірно, вчинила цей або подібний злочин. Під час складання портрета підозрюваного вкрай важливим є з'ясування психічних процесів, які формують протиправну поведінку, спотворене сприйняття й інтерпретацію окремих фактів та обставин, причинно-наслідкових залежностей між якостями особистості та їх проявом у певних умовах.

Людина як соціальний індивід проходить етапи соціального контролю, сприйняття соціального досвіду, структури спілкування, виконання соціальних функцій. Проте під час проходження цих життєвих шляхів нерідко мають місце дефекти, які визначаються спотвореним сприйняттям соціального досвіду, впливом антигромадських установок, особистісною соціальною спрямованістю. Не є дивним той факт, що такі відхилення впливають на психологічну структуру особистості, адже вони в подальшому проявляються в учиненні кримінально караних діянь. Психологічні фактори скоєння злочинів діють у процесі формування дефектів у соціалізації особистості. А.В. Дулов вдало відзначив у працях, що «під соціально-психологічними причинами злочинів варто розуміти сукупність таких соціально-психологічних якостей особистості, які виникли в результаті дефектів її соціалізації й наявність яких у певній ситуації зумовлює вибір рішення, яке призводить до вчинення протиправних діянь» [1, с. 208].

Наслідком цього є подальші дефекти в соціальному досвіді, коли людина не в змозі виконати певні соціальні функції. Через це її поведінка набуває асоціального характеру, поступово

формується антигромадські установки, з'являється подібне оточення. Так створюється основа для вчинення протиправних діянь. Упродовж часу негативні якості й схильності особи лише посилюються, знецінюються морально-культурні якості, почуття добра, милосердя.

Працівники правоохоронних і судових органів, аналізуючи злочинну діяльність, мають виявити витoki її становлення, причини, які породжують подібні явища. Тому, аби полегшити вищевказані завдання та примножити успіх розкриття справи, слідчому й судді варто було б скористатися психологічною структурою злочину: вивчити злочинну поведінку підозрюваного; психологічний елемент злочинних дій – мотив, який є найголовнішим чинником, його відображення в психіці потреб та інтересів індивіда; досягнення мети. Для правильної кваліфікації та визначення міри покарання важливо виявити вид впливу, який спонукав особу до скоєння злочину, – моральний, корисливий, захисний, агресивний, необережність, емоціонально-стресовий стан тощо. В.Е. Коновалова справедливо стверджує: «Психічний стан у процесі реалізації злочинного наміру включає елемент прогнозування його результатів» [4, с. 29].

У ході досудового розслідування слідчий, маючи достатні відомості, проводить необхідні слідчі дії з метою отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Задля досягнення найбільш позитивних результатів, проводячи слідчі (розшукові) дії, зокрема негласні слідчі дії, працівник правоохоронних органів застосовує систему тактичних прийомів. Отже, тактика допиту є частиною слідчої тактики, найбільш значущим її прийомом можна вважати допит. Основи допиту регламентовані ст. 224 КПК. Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні проводиться відповідно до ст. 225 КПК. Особливості проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи визначено ст. 226 КПК. Варто наголосити на тому, що процесуальні норми мають тісний взаємозв'язок із тактичними приймами. Це зумовлюється відсутністю протиріч між ними, оскільки тактичні прийоми націлені на дотримання приписів кримінального процесуального права. Установлення обставин під час доказування (збирання, перевірка й оцінювання доказів) має неоціненне значення для кримінального провадження.

Варто згадати вислів відомого криміналіста М.І. Порубова: «Допит – це психологічно важка слідча дія, нерідко – психологічна боротьба двох осіб із протилежними інтересами». Прийоми допиту застосовуються з метою перевірки й оцінювання свідчень на основі вже наявних у справі доказів і фактів. Розглядаючи допит як специфічну форму психологічного спілкування, можна виділити три найбільш важливі проблеми, які потребують свого дослідження: по-перше, психологічний процес формування свідчень, по-друге, проблема допустимості психологічного впливу на допитуваного, по-третє, природа психологічного контакту з допитуваним як обов'язкова умова отримання свідчень [6, с. 30].

Слідчий задалегідь має знати систему прийомів організації, планування та проведення допиту. Це допоможе в структуруванні запитання, відповідей на них, аналізуванні попередніх свідчень із подальшими. Імре Кертес у працях наголошував, що для виявлення й дослідження слідів злочинів у свідомості людей повинні бути використані досягнення науки психології. Погоджуючись із цією думкою, наголошуємо, що під час визначення тактики допиту слідчий повинен урахувати особливості психічних процесів, які задіяні у формуванні свідчень (відчуття, сприйняття, пам'ять і мислення), індивідуальні особливості (характер, темперамент, вік, інтереси, схильності) і процесуальне становище допитуваного (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений), стан слідства (кількість і якість уже здобутих у справі доказів) і кримінально-правові особливості (різні сторони цього складу злочину) розслідуваної справи [3, с. 7].

Допит можна вважати специфічною формою психологічного спілкування підозрюваного зі слідчим, прокурором чи захисником, під час якого досліджуються такі питання:

психологічний процес формування свідчень; проблема допустимості психологічного впливу на особу, яку допитують; природа психологічного контакту з допитуваним як обов'язкова умова отримання свідчень. Психологічні процеси особи злочинця під час формування показань можна поділити на стійкі утворення психіки, що розрізняються за часом, змістом, інтенсивністю. Традиційно допит подіють на такі етапи: 1) установлення психологічного контакту з допитуваним; 2) вільна доповідь допитуваного; 3) постановка запитань допитуваному; 4) ознайомлення допитуваного з протоколом та аудіо-, відеозаписом допиту. Вагоме значення працівник правоохоронних органів має надати не тільки встановленню контакту з допитуваним, а й умінню його підтримувати протягом усього часу проведення допиту, оскільки саме ці навички є категорією психологічного порядку, що характеризують процес допиту [6, с. 30–32].

Нерідко слова свідків події мають більше вагоме значення для розкриття справи, ніж свідчення підозрюваного. Тому працівникам правоохоронних органів варто було б скористатися класифікацією формування показань свідків, у якій А.В. Дулов визначає такі стадії: 1) відчуття; 2) сприйняття; 3) використання сприйнятого у своїх подальших діях і досвіді; 4) оцінювання сприйнятого з погляду власної моралі й правосвідомості; 5) запам'ятовування; 6) визначення допитуваним плану проведення на майбутньому допиті; 7) установлення контакту з допитуваним; 8) отримання розумового завдання; 9) спогади; 10) відновлення спогадів під впливом слідчого; 11) зміна раніше прийнятих вольових рішень під впливом слідчого; 12) відтворення [2].

Вивчення психологічних процесів формування свідчень починається з відчуття, яке є найпростішим психологічним процесом відображення у свідомості людини окремих властивостей зовнішніх предметів і явищ, внутрішнього стану організму, що безпосередньо впливає на органи відчуттів. Щоб максимально ефективно виявити мету, якої злочинець досягав, скоюючи протиправне діяння, необхідно спробувати зрозуміти проблему взаємин між фізичним світом злочинця та його психічним сприйняття, між матерією та свідомістю. Зовнішні подразники впливають на органи відчуттів, чим викликають фізіологічний процес збудження, потім виникає відчуття – факт свідомості. Навіть незначні на перший погляд психічні розлади стають поштовхом до скоєння злочину. Досить часто після цього людина не може усвідомити власні дії й дати адекватне пояснення своєму вчинку. Тому слідчому, прокурору та судді важливо виявити фактори, що впливають на достовірність свідчень не тільки особи, яка вчинила злочин, а й усіх учасників процесу. Згадаймо класифікацію формування свідчень, яку наводить М.І. Порубов: 1) особливості сприйняття й пам'яті; 2) особливості відтворення. Першому етапу притаманні суб'єктивні фактори, потрібно звернути увагу на здатність допитуваного до правильного сприйняття (стан органів відчуття), об'єктивні фактори саме впливають на правильність сприйняття (умови, стан погоди, рівень освітлення тощо), окрім цього, суттєве значення має наявність у допитуваного патології психіки та схильності до фантазування. Другий етап факторів у процесі формування правдивих свідчень залежить від здатності до відтворення сприйнятої інформації, умов проведення допиту, тактичних прийомів [6, с. 34–35].

У підсумку варто наголосити на тому, що здатність людини до сприйняття може змінюватися під впливом таких суб'єктивних факторів, як душевний стан, спрямованість уваги, темперамент, рівень освіти, притаманна їй манера поведінки, особисті потреби, інтерес, власна вигода, стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Для повного відтворення подій у допитуваного потрібно за допомогою чітких запитань отримати доступ до закодованої в підсвідомості інформації щодо обставин учиненого правопорушення. Такі дані допоможуть установити мотив учинення злочину, фактори, які впливають на обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання.

Проведення допиту вимагає від слідчого знання положень психології, що дає йому змогу розібратися в поведінці обвинуваченого, підозрюваного, лжесвідка, які можуть навмисно приховувати важливі деталі, дійсні обставини справи; обрати тактичні прийоми, що

допоможуть установити цілі та мотиви злочину, усунути фактори, які перешкоджають допитуваному розповісти правду; визначити оптимальну лінію поведінки стосовно допитуваного.

Володіння знаннями правової психології дасть слідчому можливість вивчити психологічні особливості формування свідчень, що стане в нагоді не лише для правильного оцінювання свідчень, а й для безпомилкового проведення допиту. Неоціненне значення для запобігання злочинності має саме виявлення першопричин, які стали поштовхом для асоціальної та протиправної поведінки особи, вчинення нею протиправних діянь, посилення психічних розладів (перехід у хронічний стан), що призводить до подальшого деформування особистості, як наслідок, подібний спосіб життя проявляється в усіх рецидивістів. Вивчення характеру дій особистості злочинця, його поведінки, спілкування допоможуть чітко прорахувати наявні в його свідомості вчинки, мотиви, істинні наміри, також допоможуть перевірити цю особу на причетність до інших злочинів, скласти криміналістичний портрет.

Отже, вчасне звернення уваги працівником правоохоронних органів на незначні навіть на перший погляд прояви психічних відхилень в особи, яка підозрюється в учиненні злочину, є надзвичайно важливим на етапі виявлення обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, стосовно:

- 1) винуватості обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення,
- 2) форми вини обвинуваченого,
- 3) його мотиву й мети вчинення кримінального правопорушення,
- 4) виду й розміру шкоди, яка завдана кримінальним правопорушенням,
- 5) обставин, що характеризують особу обвинуваченого,
- 6) обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення,
- 7) обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання,
- 8) обставин, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження,
- 9) обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Тому, розглядаючи правову психологію як науку, що займається дослідженням формування психічної діяльності потенційних злочинців, аналізом чинників учинення правопорушень, проблеми доказування в кримінальному процесі, її варто вважати базовою дисципліною під час підготовки майбутніх працівників судових і правоохоронних органів, їхньої перепідготовки та підвищення кваліфікації. Це допоможе сформуванню високопрофесійний кадровий склад, який оволодіє професійною майстерністю, сформує необхідні особистісні якості, забезпечить від негативного впливу та від деформації правосвідомості юриста. Адже вдале проведення слідчих (розшукових) дій є запорукою успішного результату в боротьбі зі злочинністю, яке є одним із найголовніших завдань правоохоронних органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дулов А.В. Судебная психология: учебное издание. Минск: Выш. шк. 1970. 392 с.
2. Дулов А.В. Пути исследования процесса формирования свидетельских показаний. Вопросы судебной психологии. Минск: Изд. БГУ, 1970. Вып. 1. С. 95–111.
3. Кертэс Имре. Тактика и психологические основы допроса. Москва: Юридическая литература, 1965. 163 с.
4. Коновалова В.Е. Правовая психология. Харьков: Консум, 1997. 160 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. 3-е изд., перераб. Минск: Выш. шк., 1978. 176 с.
7. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. Москва, 1967. 289 с.

REFERENCES

1. Dulov A.V. (1970), *Sudebnaia psikhohyia* [Forensic psychology: Training Manual], Vyish. Shkola. Minsk. Belarusian Soviet Socialist Republic.
2. Dulov A.V. (1970), “Ways of studying the process of formation of witness testimony”. *Voprosyi sudebnoy psihologii*. [Issues of forensic psychology], Publishing house: BGU, Minsk, Belarusian Soviet Socialist Republic, no. 1, pp. 95–111.
3. Kertes Imre (1965), *Taktika i psihologicheskie osnovi doprosa*. [Tactics and psychological foundations of interrogation], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
4. Konovalova V.E. (1997), *Pravovaya psihologiya*. [Legal psychology], Harkov: Konsum, Kharkov, Ukraine.
5. “Criminal Procedure Code of Ukraine on April 13, 2012”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Porubov N.I. (1978), *Nauchnyie osnovyi doprosa na predvaritelnom sledstvii*. [The scientific basis of the interrogation at the preliminary investigation], 3d edition, revised and supplemented. Vyish. Shkola, Minsk, Belarusian Soviet Socialist Republic.
7. Ratinov A.R. (1967), *Sudebnaya psihologiya dlya sledovateley*. [Forensic psychology for investigators], Moscow, Russia.